

[Udskriv](#)

Jubilaren og hans kormusik

Skrevet af Bjarke Moe.

Niels W. Gade fylder 200 år i 2017

Af Bjarke Moe, projektforsker, Dansk Center for Musikudgivelse, Det Kgl. Bibliotek.

Illustrationerne i artiklen er venligt stillet til rådighed af Det Kgl. Bibliotek.

Enhver musikinteresseret bliver i år mindet om, at Niels W. Gade blev født i 1817. Det fejres landet over med koncerter, foredrag, bogudgivelser og sikkert meget mere. I 1990 stiftedes Fonden til udgivelse af Niels W. Gades værker, og siden da er Gades samlede kompositioner udkommet løbende. Hans omfattende produktion er estimeret til 37 bind. I skrivende stund er der udgivet over 20 bind, og seneste skud på stammen bliver hans mindre korværker.

Selvom Gade måske mest er kendt som ophavsmand til orkesterværker og kammermusik (og orgelmusik for læsere af dette blad), beskæftigede han sig gennem hele livet med kormusik. Tidligt i sin karriere var han involveret i Musikforeningen, den københavnske sammenslutning, som siden 1836 havde dannet ramme om professionelt anlagte koncerter for hovedstadens musikliebhave. Gade havde vundet foreningens ouverturekonkurrence med sin Efterklange af Ossian i 1840/41, og på samme tidspunkt blev han engageret til at indstudere nogle korpartier til Mendelssohns Paulus, der skulle opføres i foråret 1841. Senere i 1850, hvor Gade blev udnævnt til dirigent for Musikforeningen, stod han nu selv i spidsen for både kor og orkester. Det var i forbindelse med sit virke i denne forening, at han frem til sin død i 1890 komponerede adskillige af de store koncertstykker, herunder Elverskud, som skulle give ham et internationalt ry.

Også i forbindelse med sit virke som organist var Gade beskæftiget med kormusik. Han blev ansat ved Garnisons Kirke i København i 1851 og skiftede i 1858 til Holmens Kirke, hvor han virkede frem til sin død. Begge steder var kormusik en integreret del af de daglige musikalske forpligtelser. Der var knyttet en korskole til Garnisons Kirke, hvor en kantor varetog sangundervisningen af de drenge, der sang i kirkens kor. Fra 1853 kom voksne sangere med i koret, og det var således et blandet kor af børn og voksne, som Gade havde til rådighed i sidste halvdel af sin embedsperiode dér. Korskolerne i København blev nedlagt i 1859 året efter, at Gade havde tiltrådt organiststillingen ved Holmens Kirke. Her vedblev man dog med at have et kor bestående af drenge og mænd, og først fra 1867 begyndte man at erstatte drengene med kvinder. Det nye kirkekor havde få sangere på hver stemme, i begyndelsen otte kvinder og to mænd, senere dog fire mænd. Koret ledtes af en kantor, som for størstedelen af Gades embedsperiode var Carl Frederik Jæhnigen (kantor 1857-1887). I de sidste år af Gades tid i Holmens Kirke var Viggo Emil Bielefeldt ansat som kantor (1887-1909). Han er bedst kendt som udgiver af koralbogen Melodier til Psalmebog for Kirke og Hjem (1900), der dokumenterer de kirkemusikalske traditioner, som han kendte fra Holmens Kirke og fra sit samarbejde med Gade.

Gade komponerede en stor mængde mindre korværker, dvs. a cappella-værker eller værker akkompagneret af få instrumenter. Det nøjagtige antal er vanskeligt at fastslå, da ikke alle er overleveret i komplet form, men det ligger på omkring 100 værker. Heraf er 82 komplette og vil indgå i Gadeudgaven. Værkerne fordeler sig på blandet kor (43 værker, ca. 200 nodesider), mandskor (31 værker, ca. 320 nodesider) og høje lige stemmer (8 værker, ca. 75 nodesider).

Det redaktionelle arbejde

Udgivelsen af Gades værker foregår med udgangspunkt i kritisk-videnskabelige metoder, der blandt andet indebærer, at alle relevante kilder til de enkelte værker undersøges minutøst. Forud for dette arbejder ligger altså en detektivisk eftersøgning, hvor målet er at opstøve så mange kilder som muligt. Heldigvis blev Gades personlige nodesamling overdraget til Det Kongelige Bibliotek efter hans død, hvilket gør, at størstedelen af kilderne til hans kompositioner er kendte. Dog er der dukket nye kilder og sågar nye værker op i forbindelse med gennemtrawlingen forud for de nye korbinder. Når kilderne er indsamlet, skal deres relevans vurderes. Dette sker ved at sammenligne dem og udpege den eller de kilder, som bedst repræsenterer Gades intention med værket. Der kan naturligvis også være andre kriterier for at udvælge den kilde, som den nye kritisk-videnskabelige udgave skal baseres på. Andre kriterier kan eksempelvis være den hyppigst forekommende version af et værk eller en bestemt bearbejdning af værket, som har været betydningsfuld i tiden eller som har haft særlig indflydelse på eftertiden. Da det med Gadeudgaven drejer sig om en samleudgave af én komponists værker, er det naturligt at komponistens intention er udgangspunktet for vurderingen. Det kan dog være vanskeligt at skelne, hvorvidt et notationsmæssigt forhold i en kilde er intenderet eller ej, og hvorvidt det stammer fra komponisten eller fra en anden person, som måske var involveret i fremstillingen af den pågældende kilde. Derfor må man som udgiver redegøre grundigt for, hvad hver enkelt kilde repræsenterer, og for hvordan kilderne relaterer sig til hinanden. Lad os tage et eksempel.

Versioner af en bryllupsmotet

Mange organister og korledere vil kende Gades smukke bryllupsmotet O du, der du die Liebe bist. Den findes i flere moderne udgaver og er derfor let tilgængelig for musikere i vor tid. Imidlertid var der fejl i den første trykte udgave fra 1859 – fejl, som blev overført til eftertiden, fordi udgaven endte med at være forlæg for senere nodeudgivelser. Kun ved at sammenligne de bevarede manuskripter var det muligt at udpege fejlene og dokumentere, hvad Gade oprindeligt havde skrevet. Faktisk viste det sig, at der fra Gades samtid fandtes adskillige relevante kilder, som kunne bidrage til historien om, hvordan værket blev til, og hvordan det blev anvendt i Gades egen levetid. Her kommer et sammenkog af, hvad kilderne til værket fortæller os.

Gades eget eksemplar af Leipzig-trykket fra 1859

Gade komponerede motetten til et bryllup i 1846 under sit ophold i Leipzig. Den ældste bevarede kilde er en afskrift eller rettere en renskrift af værket, som Gade fik lavet af en person, som man ikke kender identiteten af. Afskriften er ikke desto mindre troværdig, fordi Gade også selv skrev i manuskriptet, og fordi han gemte det i sin private nodesamling. Manuskriptet viser sig da også at være 'urversionen' af værket, som den trykte udgave, der udkom i Leipzig i 1859, også var baseret på. I mellemtiden var Gade kommet hjem til København, hvor han blandt andet i egenskab af organist selv brugte motetten. Ser man nøje efter på det

ældste manuskript, opdager man, at Gade selv har skrevet en dansk gendigtning ind over den oprindelige tyske tekst. Den danske tekst er bevaret i andre kilder også, blandt andet i stemmebøger fra Holmens Kirke, og dermed er det dokumenteret, at når Gade sammen med koret dér opførte motetten, var det på dansk.

Også den tyske tekst blev senere omskrevet. Kantoren ved Thomaskirken i Leipzig, Moritz Hauptmann, opførte ofte motetten i kirken, men han havde set sig nødsaget til at ændre lidt i teksten. Oprindeligt var teksten direkte henvendt til det brudepar, som værket vel var komponeret til, og for at gøre det anvendelig i andre sammenhænge, blev teksten lettere omskrevet, hvormed det fik en mere almen karakter. Da værket skulle udgives i 1859, var Hauptmann redaktør, og han skrev i et brev til Gade, at han havde foretaget tekstændringerne. Interessant nok skrev han også, at han havde gjort det endnu inden han vidste, at værket skulle udgives. Denne fremgangsmåde lå helt på linje med Gades egen. Som redaktør på Gadeudgaven valgte jeg derfor at udgive en tysk og en dansk version af motetten ud fra den trykte udgave af værket. Ved at sammenligne trykket med de øvrige musikkliller, jeg havde til rådighed, fandt jeg imidlertid visse uregelmæssigheder, som jeg kunne dokumentere ikke stammede fra Gade. Det drejede sig blandt om placeringen af dynamiske tegn, som erfaringsmæssigt ofte kan variere en del i manuskripter og tryk – ofte af rent skrive- eller tryktechniske årsager. Selvom man måtte forvente, at Gade godkendte de trykte udgaver af sine værker, virker det naturligt, at fejl sneg sig forbi hans øjne og endte med at komme ud til offentligheden. Den nye Gadeudgave retter visse egentlige fejl og præsenterer tryk-versionen på en måde, som ligger så tæt på Gades intention, som det er muligt at komme på baggrund af de bevarede kilder. Man kan læse meget mere om kilderne og deres indbyrdes slægtskab i det kommende bind med Gades værker for blandet kor.

Intention eller intentioner?

Det var ikke helt indlysende, hvilken af de forskellige versioner af O du, der du die Liebe bist der skulle udgives i Gadeudgaven. Den oprindelige, som Gade skrev til brylluppet? Den tilpassede tyske trykudgave, der var den version, som den brede offentlighed fik at høre? Eller en af de versioner, som Gade selv brugte senere? Ikke sjældent oplever man, at Gade kunne have flere forskellige intentioner med sine værker. Eksempelvis bearbejdede han visse værker senere i livet, og i de tilfælde kan man naturligvis betragte både den første og den anden version af et værk som legitime værker, der afspejler forskellige perioder i komponistens liv. Det var også tilfældet med Elverskud, som fik sin førsteopførelse i marts 1854 i Musikforeningen i København under Gades ledelse. Senere i 1864 reviderede han værket, særlig med henblik på ændringer i instrumentationen. Det var den nye, forbedrede version han selv brugte så sent som ved den store nordiske musikfest i 1888, hvor han stod i spidsen for en opførelse i den nyopførte koncertsal bag det Schimmelmansske Palæ (senere Odd Fellow Palæet). Gades ændringer er kun bevaret i form af blækrettelser i partituret og orkesterstemmerne, der tilhørte Musikforeningen. I det 20. århundrede har man tyet til den trykte udgave af værket, som er baseret på 1854-versionen. Først for nylig i forbindelse med, at Elverskud skulle udgives i den samlede Gadeudgave, opdagede seniorforsker Niels Bo Foltmann den forbedrede version fra 1864. Den nye udgave af Elverskud udkommer i løbet af 2017.

Gades kirkemusik

Gade “nærede en stor Ærbødighed for Kirken og Gudstjenesten og var levende gjenemtrængt af Følelsen af, hvad han paa sit Omraade skyldte Menigheden og dens Herre.” Sådan udtaler Joh. Petersen, kapellan ved Holmens Kirke, som kendte Gade fra deres samarbejde i kirken. Gades ærbødighed kom til udtryk i en ‘konservativ’ stil, når det gjaldt kirkemusik. Hans elev og organistvikar i Holmens Kirke J.D. Bondesen oplevede, at Gades “Indgangs- og Udgangspræludier, i Reglen i den polyphone, fugerte Stil, var sjælfulde, stilrene og formfuldendte, for, som han (= Gade) sagde, at »alt maatte ske Gud til Ære« ”. Også i de kirkelige korværker skrev han i en tilbageholdt stil uden brug af markante kompositoriske virkemidler. “Al Effekthageri og Sentimentalitet var ham derfor en Vederstyggelighed”, mindedes Joh. Petersen.

Der er bevaret få komplette liturgiske korværker for blandet kor, men det står klart, at Gade komponerede flere, som imidlertid ikke er bevaret i komplet form. I Gades Samling (i Det Kongelige Bibliotek) ligger en stor mængde skitser og kladder til værker, bl.a. flere skitser til liturgiske satser. Af de komplette værker, som udgives i Gadeudgaven, er blandt andet en kort Kyrie-sats og et Litanie, som han komponerede til brug i Garnisons Kirke. Dertil kommer en sats over teksten Ære være Gud i det Høie og korsvar til en kollekt, komponeret i 1883 i forbindelse med fejringen af 400-året for Luthers fødsel. Disse korsvar kaldte han slet og ret Ved Lutherfesten.

Ved siden af de egentlig liturgiske værker komponerede Gade adskillige lejlighedsværker, som blev opført i forbindelse med kirkelige begivenheder. Disse værker afspejler Gades virke som kirkemusiker og som en

komponist, der ønskede at bidrage med nykomponerede værker til markante begivenheder i det københavnske kulturliv. For at nævne et par eksempler skrev Gade musik til H.C. Ørsteds begravelse i marts 1851, og til sin nære ven, forfatteren Carl Andersens begravelse i 1883. Derudover komponerede Gade bryllups- og konfirmationsange. De fleste af lejlighedsværkerne fik ikke et efterliv, og størstedelen af dem blev nok kun opført én gang – af naturlige grunde. Når værkerne nu er dukket op til overfladen og bliver udgivet (for flere af værkernes vedkommende for første gang), foreligger muligheden for dels at opføre dem igen og dels at få et mere nuanceret billede af, hvem komponisten Gade også var.

I 1864 komponerede Gade et fint to-satset værk til Emil Hartmann, der var bror til Gades afdøde hustru Sophie. Værket blev opført ved svogersens vielse i Vor Frue Kirke i København. I første sats synger et firstemmigt blandet kor akkompagneret af orgel følgende tekst, som H.C. Andersen havde skrevet til lejligheden:

I Sangen lyde Hjerteslag!
så festligt Hjertet banker.
En Bryllupsdag er Glædens Dag
med store Alvors Tanker.

To Hænder slutte sig saa fast,
som vil de Verden bære,
om under dem selv Jorden brast,
de maatte sammen være.

I Kjærlighed er Haab og Tro,
ja Ungdoms Sind tillige,
et Solskin, hvori Roser groe
heelt ind i Himlens Rige.

Værket eksisterer i et renskrevet manuskript i Gades Samling og udgives for første gang i Gadeudgaven.

The image shows a page from a musical score titled 'Bryllupssange' (Wedding Songs) No. 1, Op. 104, by Carl Nielsen. The score is for a mixed choir (Soprano, Alto, Tenor, Bass) and piano. It consists of two parts. The first part is 'Andante lento' and the second part is 'Moderato'. The lyrics are in Danish and match the text provided in the previous blocks.

Indledningen af Bryllupssange til Emil Hartmann

Gade forsøgte selv at give nogle af sine lejlighedsværker et efterliv, sådan som det også fremgik med O du, der du die Liebe bist. Også bryllupsmotetten Treue Liebe for mandskor skrev han i Leipzig. Universitetskoret i byen, Pauliner Sängerverein, havde satsen på deres faste repertoire, og den må have været populær i tiden, for den udkom sidenhen som solosang med klaverakkompagnement.

Åndelige sange og salmemelodier

Det angiveligt første korværk, som Gade nogensinde skrev, var en lille tostemmig sang i 1836 for to høje stemmer (O gode Gud, jeg takker dig), og med den gik startskuddet til fire trestemmige korsange til åndelige tekster, bl.a. til Ingemanns Fred hviler over Land og Bye, som Rudolf Bay havde sat i musik 12 år forinden.

Disse småsatser udgav Gades lærer, A.P. Berggreen, i serien Sange til Skolebrug. Berggreen var siden 1838 organist i Trinitatis Kirke i København og fungerede ligeledes som sanglærer og redaktør af talrige nodeudgivelser. Takket være Berggreens tiltro til sin elev fik Gade udgivet kormusik allerede i 1839 inden han fik sit egentlige gennembrud som komponist.

Gade komponerede også adskillige salmemelodier, hvoraf ni var i form af firstemmige koraler tiltænkt koriske opførelser.

Den, som mig føder, det er Gud, min Herre (1852)

Op, thi Dagen nu frembryder (1852)

Hør vor Helligaftens Bøn (1852)

Helligaand, vor Sorg du slukke (1856)

Kom, o Helligaand, kom brat (1856)

Udrust dig, Helt fra Golgatha (1856)

Amen raabe hver en Tunge (1863)

Det hellige Kors, vor Herre han bar (efter 1873)

Gaar det, Herre, som jeg vil (efter 1873)

Flere af dem udkom i Berggreens koralbøger fra midten af 1800-tallet, og melodierne blev således naturligt en del af kirkens melodirepertoire. Ser man på eftertidens koralbøger, opdager man imidlertid, at kun enkelte af dem gik over i historien. Andre slog ikke an og blev glemt. Af de ni koraler er det kun Op, thi Dagen nu frembryder og Udrust dig, Helt fra Golgatha som overlevede i et ubrudt forløb op til det 21. århundrede. Med den seneste koralbog kom imidlertid tre "nye" melodier med i et forsøg på at bringe Gades glemte koraler til live igen. Man finder således en melodi af Gade til teksten Som Markens Blomst henviser fage. Man ved ikke, hvornår Gade komponerede denne melodi, men det tyder på at være i forbindelse med hans virke som organist i Holmens Kirke i tiden efter 1858. Det er imidlertid hævet over enhver tvivl, at musikken blev opført i forbindelse med begravelser i kirken. Teksten blev skrevet af N.F.S. Grundtvig i 1825 i anledning af begravelsen af hans kollega ved Vor Frelzers Kirke i København, Rasmus Fenger. Grundtvig forestod selv den kirkelige handling, og han skrev salmen, der oprindeligt havde otte vers, med henblik på, at de første seks vers skulle synges før begravelsestalen og de sidste to vers efter. Første del af salmen omhandler den menneskelige forgængelighed i det jordiske liv. Første vers lyder:

Som Markens Blomst henviser fage
alt, hvad af jordisk Rod oprandt,
og talte snart er Støvets Dage,
selv hvor med Aand det Gud forbandt;
kun hvad der kom fraoven ned,
kan blomstre i al Evighed.

I de sidste to vers er fokus ændret: nu er omdrejningspunktet håbet, opstandelsen og det himmelske liv.

Saa hviil da i dit Sovekammer
du støv af Aand, som lever hist,
hvor Himmellyset evig flammer,
hvor alt er godt, og alt er vist,
hvor han, som kom fra Oven ned,
med sine boer i Herlighed.

Sopranstemmen med Gades melodi til de sidste to vers, der begynder med “Saa hvil da i dit Sovekammer”

Den nye salmebog fra 2002/2003 gengiver desværre ikke denne pointe, da det første af de to sidste vers (Saa hvil da i dit Sovekammer) ikke er medtaget. Grundtvigs salme blev i eftertiden ofte brugt ved begravelser i kirker landet over. Den blev optaget i den autoriserede salmebog fra 1855, og her anbefalede Georg Neumarks gamle melodi Hvo ikkun lader Herren raade. I denne salmebog aftrykkes den i samme grafiske opstilling, som Grundtvig oprindeligt havde brugt og som skulle vise salmens opdeling, nemlig med en tydelig vandret streg umiddelbart inden de sidste to vers. Det tematiske skift i teksten har Gade naturligvis villet fremhæve, og derfor komponerede han kun en ny melodi til de sidste to vers. Af hans autografe manuskript, som er opbevaret i Gades Samling, og af de afskrevne stemmer, som blev brugt ved opførelser i kirken, fremgår denne todeling tydeligt: Neumarks gamle melodi skulle bruges til de første vers før talen, og Gades nye melodi til de sidste vers efter talen.

Det skal naturligvis nævnes, at Gade foruden de nævnte salmemelodier komponerede musik til andre kirkelige eller åndelige tekster, eksempelvis til H.C. Andersens tekst Barn Jesus i en Krybbe laa. Musikken blev udgivet første gang som en sang med klaverakkompagnement i 1859 i klaveralbummet Børnenes Juul (op. 36). Korsatsen, som enhver korsanger i Danmark kender, er ikke lavet af Gade, men stammer med al sandsynlighed fra efter hans død. Gade komponerede også melodier til salmetekster såsom Påske vi holde og Kom lad os trøstig vandre, begge i form af sange med klaverledsagelse.

Nærmere oplysninger om salg af Gadeudgaven kan ses på: www.gade-edition.org